

ПОЛЯКОВ Р. Б.,

PhD in Law,

молодший науковий співробітник
(Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф.Г. Бурчака
Національної академії правових наук
України)

ПОЛЯКОВ Б. М.,

доктор юридичних наук, проф.,

провідний науковий співробітник

(Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук
України)

УДК 343.37: 347.736

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.39>

ОСОБЛИВОСТІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ НЕСПРОМОЖНОСТІ У ФРАНЦІЇ

*«La faillite doit avoir un caractère exemplaire
et agir sous forme comminatoire. Elle doit avoir un
aspect sombre afin de rendre le commerçant plus
circonspect», – Edmond Thaller, 1887 [1, с. 205]*

Відповідальність у сфері банкрутства в Україні дуже обмежена в застосуванні, що стимулює правопорушення в цій галузі. Досвід економічно розвинених країн континенту, до яких якраз належить Франція, дасть змогу вибрати оптимальну модель застосування відповідальності, що сприятиме зміцненню правопорядку у відносинах банкрутства (неплатоспроможності).

Метою статті є розкриття сутності моделі цивільної та кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері неспроможності у Франції та його функціонування в історичному та на сучасному етапах розвитку, проведення аналізу діючого правового механізму, судової практики із правозастосування законодавства в цій сфері.

Наголошується, що французька модель відповідальності у сфері неспроможності має власну характерність. Вона складається з трьох складових частин, дві з яких є ключовими: цивільна та кримінальна. Що стосується третьої, дисциплінарної складової, то вона доповнює кримінальну відповідальність.

Звертається увага, що у Франції кримінально-правові норми щодо злочинів у сфері неспроможності містяться в нормативному акті, який регулює процедуру неспроможності, – Code de commerce (Комерційний кодекс Франції).

Наголошується, що відповідно до ст. L654-2 Комерційного кодексу Франції злочин «банкрутство» може мати місце лише у двох із трьох процедурах тріади проваджень: звичайної санації (*redressement judiciaire*) чи ліквідації (*liquidation judiciaire*).

Визначено, що французький законодавець установив п'ять діянь, які підпадають під поняття злочину «банкрутство», зокрема, це: привласнення / приховування активів боржника; шахрайське збільшення пасивів боржника; неведення, знищення бухгалтерії / неналежне ведення чи ведення фіктивної бухгалтерії; придбання товару з метою продажу дешевше ринкової вартості або використання «руйнівних» способів отримання коштів (ориг., – *des moyens ruineux pour se procurer des fonds*) з метою відтягування відкриття процедури звичайної санації чи ліквідації або його уникнення тощо.

Аргументовано, що сама по собі неплатоспроможність не є кримінально караним діянням у світлі сучасного французького права, питання щодо такого роду відповідальності може поставати саме у випадку злого умислу.

Доведено, що термін «банкрутство» в його кримінальному значенні на теренах Франції зароджується в ранню епоху Нового часу. Водночас правові норми, які регулюють кримінальну відповідальність у сфері неспроможності, історично закріплюються в нормативному акті, який регулює неспроможність, а не в спеціалізованому акті з кримінального права.

Наголошується, що французьке кримінальне право у сфері неспроможності не встановлює розміру мінімальної шкоди для настання кримінальної відповідальності, що обґрунтовується тяжкістю самого діяння.

Аргументовано, що, незважаючи на продебіторський характер процедури неспроможності, французький законодавець у питаннях шахрайства не проявляє будь-якого толерування.

Це має вияв, зокрема, в установленні презумпції злого умислу у випадку неналежного ведення бухгалтерського обліку. Французьке кримінальне право дійсно має достатній та суворий «арсенал» для захисту кредиторів від недобросовісних боржників.

Ключові слова: банкрутство, боржник, євроінтеграція, злий умисел, кредитор, кримінальна відповідальність, неплатоспроможність, неспроможність, правопорушення, цивільна відповідальність.

Poliakov R. B., Poliakov B. M. Features of Liability in Insolvency in France

Liability in the field of bankruptcy in Ukraine is very limited in application, which encourages offenses in this area. The experience of economically developed countries on the continent, to which France belongs, will allow for the selection of an optimal model for the application of liability, which will contribute to strengthening the rule of law in bankruptcy (insolvency) relations.

The purpose of the article is to reveal the essence of the model of civil and criminal liability for offenses in the field of insolvency in France and its functioning in historical and modern stages of development, to analyze the current legal mechanism and judicial practice of applying legislation in this area.

It is emphasized that the French model of liability in the field of insolvency has its own characteristic nature. It consists of three components, two of which are key: civil and criminal. As for the third, disciplinary component, it supplements criminal liability.

It is noted that in France, criminal law provisions regarding insolvency crimes are contained in the legal act that regulates the insolvency procedure, Code de commerce (French Commercial Code).

It is emphasized that, according to Article L654-2 of the French Commercial Code, the crime of “bankruptcy” can only occur in two of the three procedures of the triad of proceedings: ordinary reorganization (*redressement judiciaire*) or liquidation (*liquidation judiciaire*).

It has been determined that the French legislator has established five acts that fall under the concept of the crime of “bankruptcy”, in particular: misappropriation / concealment of the debtor’s assets; fraudulent increase of the debtor’s passive; failure to keep, destruction of accounting records / improper maintenance or maintenance of fictitious accounting records; purchase of goods for the purpose of selling them at a price lower than market value or use of “ruinous” methods of obtaining funds (orig., – *des moyens ruineux pour se procurer des fonds*) in order to delay the commencement of the procedure for ordinary reorganization or liquidation or to avoid it, etc.

It is argued that insolvency itself is not a felony in the light of modern French law, the question of the criminal kind of liability may arise precisely in the case of *mala fide*.

It is proven that the term “bankruptcy” in its criminal meaning in France originated in the early Modern era. At the same time, the legal norms regulating criminal liability in the field of insolvency are historically enshrined in the legal act regulating insolvency, and not in a specialized act of criminal law.

It is emphasized that French criminal law in the field of insolvency does not establish the amount of minimum damage for the onset of criminal liability, which is justified by the gravity of the act itself.

It is argued that, despite the pro-debtor nature of the French insolvency procedure, the French legislator does not show any tolerance for fraud.

This is reflected, in particular, in the establishment of a presumption of *mala fide* in the case of improper accounting. French criminal law does indeed have a sufficient and strict “arsenal” to protect creditors from unscrupulous debtors.

Key words: *bankruptcy, debtor, European integration, mala fide, creditor, criminal liability, payment inability, insolvency, offense, civil liability.*

Вступ. В Україні відбуваються процеси євроінтеграції. Завдання нашої держави полягає у приведенні національного законодавства до вимог Європейського Союзу.

У цьому аспекті реформування конкурсного процесу повинно враховувати зазначені вимоги, зокрема в питаннях цивільної та кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері банкрутства та неплатоспроможності.

На жаль, цивільна та кримінальна відповідальність у сфері банкрутства та неплатоспроможності в Україні дуже обмежена в застосуванні, що стимулює правопорушення в цій галузі.

Ураховуючи зазначене, досвід економічно розвинених країн континенту, до яких якраз належить Франція, дасть змогу обрати оптимальну модель застосування відповідальності, що сприятиме зміцненню правопорядку у відносинах банкрутства (неплатоспроможності).

Проблематика банкрутства та неплатоспроможності, зокрема в питаннях відповідальності, була предметом наукових досліджень таких вітчизняних та іноземних учених, як О. Бірюков, А. Бутирський, Б. Грек, Л. Ніколенко, Л. Казенав, К. Гамалеу Камені, Х. Мартсополу, та інших.

Водночас питання цивільної та кримінальної відповідальності у сфері неспроможності у Франції, на жаль, залишилося поза увагою українських дослідників, що обумовлює проведення наукового дослідження в цьому аспекті.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття сутності моделі цивільної та кримінальної відповідальності за правопорушення у сфері неспроможності у Франції та його функціонування в історичному й на сучасному етапах розвитку, проведення аналізу діючого правового механізму, судової практики із застосування законодавства в цій сфері.

Результати дослідження. Французька модель відповідальності у сфері неспроможності має власну характерність. Вона складається з трьох складових частин, дві з яких

є ключовими: цивільна та кримінальна. Що стосується третьої, дисциплінарної складової, то вона доповнює кримінальну відповідальність. Так, помилка в керуванні, яка спричинила недостатність активів, може мати наслідком цивільно-правову відповідальність керівника підприємства. Що стосується кримінальної відповідальності, то вона може мати місце у певних особливих випадках, визначених французьким законодавцем. У цих випадках, здебільшого, простежується необхідність наявності злого умислу. Слід окреслити ознаки цивільно-правової відповідальності керівників боржника. По-перше, суб'єктом відповідальності може виступати один чи декілька керівників. По-друге, відповідальність обмежена трирічним строком з моменту відкриття справи про ліквідацію. По-третє, ініціаторами звернення до суду виступають конкурсний керуючий, прокурор, а за певних умов – також і кредитори. По-четверте, стягнуті з керівника кошти направляються до ліквідаційної маси, за рахунок якої задовольняються вимоги кредиторів [7, с. 623].

Що стосується, французької моделі кримінальної відповідальності у сфері неспроможності, то вона привертає чимало уваги через свої особливості. По-перше, у Франції, попри те, що вона є представником романо-германської правової системи та, так само, як і Німеччина, має власний кримінальний кодекс – Code pénal [2], кримінально-правові норми щодо злочинів у сфері неспроможності, аналогічно до Англії, містяться в нормативному акті, який регулює процедуру неспроможності. У цьому випадку – Code de commerce (далі – Комерційний кодекс Франції) [3]. І що цікаво, вже на відміну від Англії де присутній дуалізм у процедурі неспроможності, а відтак, англійський законодавець передбачає дві системи кримінальної відповідальності – у сфері неспроможності та у сфері банкрутства фізичних осіб [4], у Франції, попри тріаду проваджень, застосовується уніфікований підхід, оскільки дані норми розміщені в одному структурному розділі нормативного акта. І такий підхід лише свідчить на користь нашої позиції про наявність тріади проваджень у Франції [5, с. 263–264] та застосування до неї модифікованого *judicium universale* [6, с. 184].

Насправді ми вже висловлювали позитивну оцінку стосовно підходу французького законодавця, який приділяє структурний розділ (Титр V Книги 6) Комерційного кодексу Франції регулюванню відповідальності та санкцій у процедурі неспроможності. До того ж він стосується як питання, аналогічного вітчизняній солідарній відповідальності, так і питання кримінальної відповідальності [7, с. 622–623].

Тепер зупинимось саме на аналізі глави 4 Титру V Книги 6 Комерційного кодексу Франції, яка присвячена злочину «банкрутство» та іншим правопорушенням у сфері неспроможності (ориг., – *De la banqueroute et des autres infractions*). Таким чином, вже із самої назви ми розуміємо, що у Франції, як і в Німеччині, наявний злочин «банкрутство» [8].

Л. Казенав зазначає: “*On utilise souvent le terme de banqueroute pour désigner une société dont la situation financière est obérée. Pourtant, la réalité est autre. Différente de la faillite et de l'état de cessation des paiements, la banqueroute constitue un délit et non une simple difficulté économique menant à un redressement ou une liquidation judiciaire*” [9] («Термін “банкрутство” часто використовується для опису підприємства, фінансове становище якого є критичним. Однак реальність зовсім інша. На відміну від неспроможності або стану припинення платежів, банкрутство є кримінальним правопорушенням, а не просто економічними труднощами, які призводять до звичайної санації або ліквідації»).

Зазначена глава 4 складається із трьох секцій (частин), перша присвячена безпосередньо злочину «банкрутство», друга – іншим правопорушенням, третя ж покликана врегулювати процедурні аспекти.

Згідно зі ст. L654-1 Комерційного кодексу Франції суб'єктами злочину банкрутства можуть виступати боржник у процедурі неспроможності, *de-facto* або *de-jure* керівник чи ліквідатор боржника, представник або директор боржника – юридичної особи.

Відповідно до ст. L654-2 Комерційного кодексу Франції злочин банкрутства можливий лише у випадку процедур звичайної санації (ориг., – *redressement judiciaire*) чи ліквідації (*liquidation judiciaire*). Цією нормою французький законодавець також встановлює 5 діянь, які підпадають під поняття злочину «банкрутство», зокрема, це: привласнення / приховування

активів боржника; шахрайське збільшення пасивів боржника (причому Касаційний кримінальний суд Франції у п. 19 власного судового рішення від 1 лютого 2023 року у справі 22-82.368 зазначив, що не виключається жодний спосіб такого збільшення [10]); неведення, знищення бухгалтерії / неналежне ведення чи ведення фіктивної бухгалтерії. Привертає увагу також перший номер діяння, визначений як абз. 2 ст. L654-2 Комерційного кодексу Франції, а саме придбання товару з метою продажу дешевше ринкової вартості або використання «руйнівних» способів отримання коштів (ориг., – *des moyens ruineux pour se procurer des fonds*) з метою відтягування відкриття процедури звичайної санації чи ліквідації або його уникнення.

Основну санкцію за «банкрутство» у Франції встановлюють ст.ст. L654-3 та L654-4 Комерційного кодексу Франції – до п'яти років ув'язнення і 75 000 євро штрафу, або 7 років і 100 000 євро штрафу у випадку, якщо виконавець чи співучасник «банкрутства» є керівником постачальника інвестиційних послуг (ориг., – *un dirigeant d'un prestataire de services d'investissement*).

Отже, ураховуючи таке правове регулювання, маємо навести позицію доктора права К. Гамалеу Камені: *“La banqueroute est une infraction particulière. Prévue par le Code de commerce et réprimée par le Code pénal, la banqueroute frappe les dirigeants peu soucieux de la bonne gestion financière, comptable et administrative des établissements qu'ils gèrent”* [11] (««Банкрутство» є особливим правопорушенням. Передбачене Комерційним кодексом і каране Кримінальним кодексом, банкрутство б'є по керівниках, які мало турбуються про належне фінансове, бухгалтерське та адміністративне управління очолюваних ними установ»).

Справа в тому, що положеннями Комерційного кодексу Франції здійснюється відсилання до положень цього Кодексу щодо деталізації додаткових покарань (зокрема, це ст. L654-5 Комерційного кодексу Франції), а ст. L654-7 Комерційного кодексу Франції відсилає до положень цього Кодексу для встановлення відповідальності саме для юридичних осіб. Таким чином, тезис про встановлення відповідальності за злочин «банкрутство» положеннями Комерційного кодексу Франції є істинним, попри те, що вони також встановлюють санкцію за цей делікт, причому найбільш серйозний вид із можливих – ув'язнення.

Тим не менше, на наш погляд, висновок про належне фінансове управління зазначеного автора є передчасним, оскільки сама по собі неплатоспроможність не є кримінально караним діянням у світлі сучасного французького права, питання щодо такого роду відповідальності може поставати саме у випадку злого умислу.

Ще у 1885 році Ш. Ліон-Кен та Л. Рено зазначали: *“La faillite ne constitue pas par elle-même un délit; elle n'entraîne pas une peine proprement dite; mais des incapacités diverses (n°3102). Il n'en est toutefois ainsi que dans les cas où la faillite est due à des causes fortuites ou à des fautes légères. Quand, au contraire, la faillite est accompagnée de fautes graves, de fraudes, il y a soit un délit correctionnel appelé banqueroute simple, soit un crime désigné sous le nom de banqueroute frauduleuse (1)”* [12, с. 892] («Неспроможність сама по собі не є правопорушенням; вона не тягне за собою чітко визначеного покарання; але спричинює різні обмеження (№ 3102). Однак це відбувається, коли неспроможність зумовлена випадковими подіями або незначною недбалістю. Коли ж, навпаки, неспроможність супроводжується серйозними порушеннями, шахрайством, виникає або правопорушення, яке називається простим “банкрутством”, або злочин, відомий як шахрайське “банкрутство” (1)»).

І зазначені автори XIX століття вказують у примітці (1) на сторінці 882 власної роботи про те, що ст.ст. 10–12 Титру XI Указу 1673 (ориг., – *Ordonance 1673*) визначали злочин «банкрутство» [12, с. 892]. Швидше за все, йдеться про Указ про торгівлю Людовіка XIV [13], який нам вдалося знайти у виданні за 1785 рік.

Дійсно, положеннями цього нормативного акта визначалось існування шахрайського «банкрутства». Титр XI мав назву «Про неспроможності та банкрутства» (ориг., – *des Faillites et Banqueroutes*). Визначення злочину банкрутства в ті часи наводилось у ст. X Титру XI Указу про торгівлю Людовіка XIV, за своєю суттю воно є трохи наближеним

до сьогодні: “*Déclarons Banqueroutiers frauduleux, ceux qui auront diverti leurs effets, supposé des Créanciers, ou déclaré plus qu’il n’étoit dû aux véritables Créanciers*” [13, с. 50] («Оголошуємо шахрайськими “банкрутами” тих, хто незаконно привласнив свої активи, приписав неіснуючих кредиторів або заявив більше, ніж належало справжнім кредиторам»). У силу ст. XI Титру XI Указу про торгівлю Людовіка XIV банкрутством також визнавалось ненадання бухгалтерської звітності боржником у випадку неспроможності.

Санкція наводилась у ст. XII Титру XI Указу про торгівлю Людовіка XIV: “*Les banqueroutiers frauduleux seront poursuivis extraordinairement et punis de mort*” [13, с. 52] («Шахрайські “банкрути” будуть переслідуватися в надзвичайному порядку та каратися смертю»).

Встановлювалась також відповідальність і за пособництво у банкрутстві, щоправда, вже в матеріальному вигляді (ст. XII Титру XI Указу про торгівлю Людовіка XIV).

Однак, необхідно навести таку позицію Е. Таллера: “*Les Ordonnances royales antérieures, qui se succèdent de François I à Louis XIII, laissant toute liquidation de biens à l’écart, n’envisagent que le côté de la répression et édictent contre le banqueroutier la peine terrible de la mort, que devait reproduire d’ailleurs l’Ordonnance de 1673 (art. 12) (1)*” [1, с. 62] («Попередні королівські укази, що слідували один за одним від Франциска I до Людовіка XIII, залишаючи повністю поза увагою будь-яку ліквідацію майна, втілювали лише сторону репресії та встановлювали для банкрута страшне покарання у вигляді смерті, яке повинен був, зрештою, відтворити й Указ 1673 року (ст. 12) (1)»).

Крім того, цей науковець наводив у посиланні перелік історичних нормативних актів, починаючи з 1536 року [1, с. 62], які, на жаль, нам не вдалося знайти у відкритому доступі. Однак ми цілком можемо припустити, що термін «банкрутство» в його кримінальному значенні на теренах Франції зароджується в ранню епоху Нового часу. Щонайменше він однозначно отримує своє нормативне закріплення у 1673 році. До того ж можемо дійти висновку про значне історичне коріння у Франції практики щодо закріплення злочинів у сфері неспроможності в основному нормативному акті із цього приводу, а не в спеціалізованому акті з кримінального права.

Повертаючись до реалій сучасності, потрібно знову звернутися до того факту, що у Франції злочин «банкрутство» можливий лише у випадку двох з трьох процедур тріади проваджень. Таким чином, у силу положень ст. L654-2 Комерційного кодексу Франції, як уже зазначалося, «банкрутство» можливе у випадку звичайної санації чи ліквідації. Касаційний кримінальний суд Франції у п. 12 судового рішення від 25 листопада 2020 року у справі 19-85.205 зміщує акцент на дату припинення платежів: “*12. En effet si la cessation des paiements, constatée par le jugement d’ouverture d’une procédure de redressement ou de liquidation judiciaire, est une condition préalable nécessaire à l’exercice de poursuites des chefs de banqueroute par emploi de moyens ruineux, tenue d’une comptabilité manifestement irrégulière ou absence de comptabilité, sa date est sans incidence sur la caractérisation de ces délits, qui peuvent être retenus indifféremment pour des faits commis antérieurement ou postérieurement à la cessation des paiements*” [14] («12. Дійсно, якщо припинення платежів, констатоване рішенням про відкриття процедури звичайної санації чи ліквідації, є необхідною передумовою для здійснення кримінального переслідування управителів “банкрута” через здійснення ними руйнівних дій, ведення явно нерегулярного обліку або відсутність обліку, його дата не має жодного значення для кваліфікації цих правопорушень, які можуть бути однаково враховані для дій, вчинених до або після припинення платежів»).

Х. Мартсополу у своїй роботі також згадує це рішення Касаційного кримінального суду Франції та зазначає про те, що вимога щодо припинення платежів для злочину «банкрутства» існувала ще в законодавстві, що вже втратило чинність, яке навіть передувало вже нині нечинному Закону про звичайну санацію та ліквідацію 1985 року (ориг., – *Loi n°85-98 du 25 janvier 1985 relative au redressement et à la liquidation judiciaires des entreprises*) [15; 16, с. 357].

Отже, на наше переконання, наразі «прив'язування» злочину «банкрутство» саме до припинення платежів є не найоптимальнішим рішенням, оскільки не потрібно забувати про процедуру звичайної санації (ориг., – *la sauvegrde*), яка також є складовою тріади проваджень у Франції та передбачає існування власного конкурсу. При цьому боржник все одно перебуватиме у вразливому фінансовому стані та може вдатися до неправомірних дій. Звісно, ураховуючи факт можливості ініціювання цієї процедури лише самим боржником (а отже, матиме місце прагнення боржника зберегти власне підприємство), умисне виведення активів чи вчинення інших шахрайських практик є малоймовірним, утім, певно, не виключеним.

Зрештою, як убачається зі ст. 185 нині нечинного Закону про звичайну санацію та ліквідацію 1985 року, злочин банкрутства також мав місце лише у випадку відкритої процедури звичайної санації або ліквідації. Але, як навіть підказує назва, саме ці дві процедури й характеризували тогочасну процедуру неспроможності у Франції. Тобто, ця норма перейшла до наступника від попередника, щоправда, ситуація із процедурою санації за клопотанням платоспроможного боржника так і залишилася поза увагою.

Такий підхід французького законодавця можна пояснити його прагненням «гуманізації» процедури неспроможності, а також бажанням зробити її більш «привабливою» для боржників у скрутному фінансовому стані. Щоправда, у наступній частині глави 4 Титру V Книги 6 Комерційного кодексу Франції, яка присвячена іншим злочинам, передбачається відповідальність за різні правопорушення під час процедури санації за клопотанням платоспроможного боржника. Тобто, як ми розуміємо, ця процедура не надає «недоторканності», чи «індульгенцію». До слова, саме в цій частині містяться норми стосовно допомоги у «банкрутстві» (зокрема, ч. 1 ст. L654-9 Комерційного кодексу Франції).

Отже, ст. L654-8 Комерційного кодексу Франції поряд з усіма встановлює відповідальність у вигляді ув'язнення до 2-х років та штрафу до 30 000 євро за позаконкурсне задоволення вимог кредиторів, а, наприклад, ч. 2 ст. L654-9 Комерційного кодексу Франції криміналізує неправдиве заявлення кредиторських вимог із шахрайською метою, так само ст. L654-13 Комерційного кодексу Франції криміналізує укладання кредитором із боржником «угоди» (ориг., – *convention*) із преференційною метою. У всіх цих випадках процедура санації за клопотанням платоспроможного боржника, звісно, не стає винятком.

І дуже цікавою є ситуація зі ст. L654-14 Комерційного кодексу Франції. Ця норма стосується не боржника, а його керівників чи ліквідатора та забороняє їм виводити власне майно у випадку відкриття однієї із процедур тріади проваджень щодо відповідної юридичної особи з метою унеможливлення покладання на це майно стягнення за позовами боржника, його керівництва чи кредиторів. При цьому тут французький законодавець вимагає наявності у винних осіб саме злого умислу (ориг., – *mauvaise foi*). Таким чином, можемо говорити, що це є злочином «зворотного банкрутства».

Окрім іншого, потрібно наголосити, що французьке кримінальне право у сфері неспроможності не встановлює розміру мінімальної шкоди для настання кримінальної відповідальності, що обґрунтовується тяжкістю самого діяння.

Ну, і насамкінець, необхідно звернути увагу ще й на таку особливість французької системи кримінальної відповідальності у сфері неспроможності.

У своїй публікації з відповідною назвою “*Banqueroute: la Cour de cassation clarifie la définition et, par la même occasion, étend très sensiblement le périmètre des poursuites*” [17] «“Банкрутство”: Касаційний суд уточнює визначення та водночас значно розширює сферу переслідування») Е. Дельфлі висвітлює проблемні аспекти стосовно трактування Касаційним кримінальним судом Франції поняття злочину «банкрутство» у формі ведення явно неповної бухгалтерської звітності або ведення її з порушенням законодавства.

«Центральним» судовим рішенням відповідної судової інстанції в зазначеній публікації стає судове рішення Касаційного кримінального суду Франції від 22 червня 2022 року у справі 21-83.036 [18], посилення на яке автори публікації розміщують ще на самому початку [17].

Крім того, автор цитує позицію Касаційного кримінального суду Франції, яка, як стає зрозуміло, міститься в п. 23 цього рішення. Наведемо цей пункт повністю: *“En second lieu, l’obligation de tenir une comptabilité régulière en application de l’article L. 123-12 du code de commerce ne se limite pas à l’établissement des comptes annuels à la clôture de l’exercice, mais implique également l’enregistrement chronologique des mouvements affectant le patrimoine dans les livres comptables et l’inventaire périodique, de sorte que le délit de banqueroute par tenue d’une comptabilité manifestement incomplète ou irrégulière se trouve constitué avant ladite clôture lorsque sont constatés des manquements ou des irrégularités manifestes dans la tenue des livres comptables”* [17; 18] («По-друге, обов’язок вести регулярний облік відповідно до статті L. 123-12 Комерційного кодексу не обмежується складанням річної звітності наприкінці фінансового року, а також передбачає хронологічне відображення в бухгалтерських книгах усіх операцій, що впливають на майновий стан, та періодичну інвентаризацію, таким чином, злочин «банкрутство» шляхом ведення явно неповного або неправильного обліку вважається завершеним до зазначеного закриття, якщо у веденні бухгалтерського обліку виявлені явні недоліки або порушення»).

Надалі автор наведеної нами публікації згадує про ст. 6 Конвенції з прав людини і основоположних свобод, а саме гарантування нею презумпції невинуватості, та задається таким питанням: *“Faisant coïncider l’élément moral de l’infraction du délit de banqueroute, avec la constatation de l’élément matériel, la Cour de Cassation n’a-t-elle pas instauré une sorte de présomption irréfragable de responsabilité basée sur de simples constatations factuelles?”* [17] («Ототожнюючи суб’єктивну сторону складу злочину «банкрутство» зі встановленням його об’єктивної сторони, хіба не запровадив Касаційний суд своєрідну неспростовну презумпцію відповідальності, засновану на простих фактичних констатаціях?»).

Отже, продовжуючи дискусію із цього приводу, неодмінно потрібно зазначити, що сама по собі кваліфікація відсутності належної бухгалтерії як злочину «банкрутство» у Франції має чимале історичне коріння. Вище було вказано про ст. XI Титру XI Указу про торгівлю Людовіка XIV, яка визначала злочином «банкрутство», серед іншого, ненадання підписаних та завірених журналів бухгалтерії.

З іншого боку, у підході Касаційного суду Франції дійсно простежується суворість, адже, зрештою, як ми розуміємо, за своєю сутністю злочин «банкрутство» повинен стосуватися випадків шахрайства. Натомість касаційна судова інстанція Франції застосовує презумпцію злого умислу у випадку неналежного ведення бухгалтерського обліку.

Проте описане стає лише яскравою демонстрацією французького підходу до процедури неспроможності. Можливо, сама процедура й характеризується абсолютним продебіторським підходом, однак такий «поблажливий» підхід у жодному разі не означає толерування шахрайства. Французьке право справді має достатній та жахаючий «арсенал» для захисту добросовісних кредиторів від не дуже добросовісних боржників, і, як показує практика, суди не зволікатимуть ні секунди в питаннях його застосування.

У цьому контексті надзвичайно влучними є слова Е. Таллера, наведені на початку як епіграф. Застосовуючи прийом кільцевої композиції, дозволимо собі повернутися до них знову, однак цього разу в розширеному вигляді: *“Il est bien clair qu’il faut, dans la réglementation de la faillite, savoir observer un juste milieu. Trop incliner du côté de l’indulgence ne vaudrait rien.*

Si l’on faisait de l’institution une procédure aimable, si on la débarrassait des épines qui l’entourent, le seul frein sérieux établi par la loi contre les spéculations imprudentes ou coupables disparaîtrait. La faillite doit avoir un caractère exemplaire et agir sous forme comminatoire. Elle doit avoir un aspect sombre afin de rendre le commerçant plus circonspect” [1, с. 205] («Цілком зрозуміло, що в регулюванні неспроможності потрібно вміти дотримуватися золотієї середини. Надмірна поблажливість нічого не вартувала б.

Якби ми зробили цей інститут приємною процедурою, якби ми позбавили її колючок, що її оточують, єдиний серйозний запобіжник, установлений законом проти необачних або злочинних спекуляцій, зник би. **Неспроможність повинна мати прикладний характер**

і діяти як засіб попередження. Вона повинна мати темний аспект, щоб змусити торговця бути обачнішим»).

За результатами проведеного дослідження ми сформулювали такі висновки.

Висновки

1. Наголошується, що французька модель відповідальності у сфері неспроможності має власну характерність. Вона складається з трьох складових частин, дві з яких є ключовими: цивільна та кримінальна. Що стосується третьої, дисциплінарної складової, то вона доповнює кримінальну відповідальність.

2. Звернено увагу, що у Франції кримінально-правові норми щодо злочинів у сфері неспроможності містяться в нормативному акті, який регулює процедуру неспроможності, – Code de commerce (Комерційний кодекс Франції).

3. Наголошується, що відповідно до ст. L654-2 Комерційного кодексу Франції злочин «банкрутство» може мати місце лише у двох із трьох процедурах тріади проваджень: звичайної санації (redressement judiciaire) чи ліквідації (liquidation judiciaire).

4. Визначено, що французький законодавець установив п'ять діянь, які підпадають під поняття злочину «банкрутство», зокрема, це: привласнення / приховування активів боржника; шахрайське збільшення активів боржника; неведення, знищення бухгалтерії / неналежне ведення чи ведення фіктивної бухгалтерії; придбання товару з метою продажу дешевше ринкової вартості або використання «руйнівних» способів отримання коштів (ориг., – des moyens ruineux pour se procurer des fonds) з метою відтягування процедури звичайної санації чи ліквідації або уникнення її тощо.

5. Аргументовано, що сама по собі неплатоспроможність не є кримінально караним діянням у світлі сучасного французького права, питання щодо такого роду відповідальності може поставати саме у випадку злого умислу.

6. Доведено, що термін «банкрутство» в його кримінальному значенні на теренах Франції зароджується в ранню епоху Нового часу. Водночас правові норми, які регулюють кримінальну відповідальність у сфері неспроможності, історично закріплюються в нормативному акті, який регулює неспроможність, а не у спеціалізованому акті з кримінального права.

7. Установлено, що французьке кримінальне право у сфері неспроможності не визначає розміру мінімальної шкоди для настання кримінальної відповідальності, що обґрунтовується тяжкістю самого діяння.

8. Аргументовано, що, незважаючи на продебіторський характер процедури неспроможності, французький законодавець у питаннях шахрайства не проявляє будь-якого толерування. Це має вияв, зокрема, у встановленні презумпції злого умислу у випадку неналежного ведення бухгалтерського обліку. Французьке кримінальне право дійсно має достатній та суворий «арсенал» для захисту кредиторів від недобросовісних боржників.

Список використаних джерел:

1. Thaller E. Des Faillites en Droit Compare. Paris : Librairie nouvelle de droit et de jurisprudence, 1887. Tome Premier. 414 p.

2. Code pénal. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070719/

3. Code de commerce. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379/

4. Поляков Р. Б. Кримінальна відповідальність у сфері неспроможності (банкрутства) в Англії. *Право і суспільство*, № 3/2025. С. 615–628. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/3_2025/part_2/86.pdf

5. Поляков Р. Б. Порівняльно-правовий аналіз процедури банкрутства (неспроможності) в Україні, Англії, Німеччині та Франції : монографія. Київ : Юрид. вид-во «Право України», 2024. 568 с.

6. Поляков Р. Проблематика конкурсних угод і досудового (превентивного) врегулювання боргових зобов'язань за правом Англії та Франції. *Науковий вісник Між-*

народного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. 2023, № 66. С. 178–90. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc66/39.pdf>

7. Поляков Р. Суворість процедури неспроможності: аспект солідарної відповідальності. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 1/2025. С. 619–625. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/146.pdf

8. Поляков Р. Б. Кримінальна відповідальність у сфері неспроможності в Німеччині. *Правові новели* № 25/2025, С. 399–409. URL: http://legalnovels.in.ua/journal/25_2025/53.pdf

9. Cazenave L. Banqueroute : comment la reconnaître et l'éviter? URL: <https://www.legalstart.fr/fiches-pratiques/entreprises-en-difficulte/banqueroute/>

10. Судове рішення Касаційного кримінального суду Франції від 1 лютого 2023 року у справі № 22-82.368. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000047096714>

11. Gamaleu Kamenі Ch. La caractérisation de la banqueroute par détournement d'actifs. URL: <https://www.actu-juridique.fr/affaires/la-caracterisation-de-la-banqueroute-par-detournement-dactifs/>

12. Lyon-Caen Ch., Renault L. Précis de droit commercial: comprenant le commentaire du Code de commerce et des lois qui s'y rattachent; suivi d'une table des textes expliqués et d'une table analytique développée. Tome deuxième. Paris : Librairie Cotillon, F. Pichon, successeur, imprimeur-éditeur, Libraire du Conseil d'État et de la Société de législation comparée, 24, rue Soufflot, 24. 1885, 1118 p.

13. Ordonnance de Louis XIV, Roi de France et de Navarre, pour le commerce : donnée à Versailles en 1673. Suivie de celles de 1669 et 1737, sur les évocations, les réglemens de juges, les committimus, etc., en matières civile et criminelle; avec l'indication des édits, déclarations, lettres-patentes, arrêts de réglemens ou arrêts notables. Tome IV. Paris : Le Boucher, Libraire, quai de Gèvres, à la Prudence. 1785, 289 p.

14. Судове рішення Касаційного кримінального суду Франції від 25 листопада 2020 року у справі № 19-85.205. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000042619504>

15. Loi n°85–98 du 25 janvier 1985 relative au redressement et à la liquidation judiciaires des entreprises. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000693911>

16. Matsopoulou H. Infractions relevant du droit des sociétés. *Revue de science criminelle et de droit pénal compare*. 2021/2, № 2. P. 353–364. URL: <https://droit.cairn.info/revue-de-science-criminelle-et-de-droit-penal-compare-2021-2-page-353?lang=fr>

17. Delfly E. Banqueroute : la Cour de cassation clarifie la définition et, par la même occasion, étend très sensiblement le périmètre des poursuites. URL: https://vivaldi-chronos.com/banqueroute-la-cour-de-cassation-clarifie-la-definition-et-par-la-meme-occasion-etend-tres-sensiblement-le-perimetre-des-poursuites/#_ftnref2

18. Судове рішення Касаційного кримінального суду Франції від 22 червня 2022 року у справі № 21-83.036. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000045967904?page=1&pageSize=10&query=2183036&searchField=ALL&searchType=ALL&sortValue=DATE_DESC&tab_selection=juri&typePagination=DEFAULT

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025

